

Організація процесу професійної самореалізації викладача іноземних мов вищого технічного навчального закладу

Яна АБСАЛЯМОВА,

кандидат педагогічних наук, доцент Національного авіаційного університету

Сьогодні найціннішим для педагогіки є той факт, що людина розвивається не лише за закладеною у ній біологічною програмою та під впливом навколишнього середовища, але й залежно від свого власного досвіду, рівня потреб, інтересів, здібностей, спрямованості, «Я-концепції».

Необхідність розв'язання проблем, пов'язаних із самореалізацією особистості в освітньому просторі, підкреслюється сучасними українськими дослідниками, серед яких І.Бекешкіна, Т.Вівчарик, Н.Лосева, Л.Мова, В.Муляр, М.Недашківська, Г.Нестеренко, В.Радул, Л.Рибалко, Л.Сохань, В.Тихонович, А.Фоменко, Н.Шульга та ін. Також розроблені наукові концепції з вивчення питань індивідуалізації професійно-педагогічної підготовки вчителя (О.Пехота), акмеологічного підходу до розвитку і саморозвитку управлінської майстерності директорів шкіл та викладачів (В.Алфімов), особистісної самореалізації майбутнього вчителя (І.Краснощок), самовиховання творчої особистості (В.Андреєв), самореалізації особистості в умовах синергетичної моделі вищої освіти (Г.Нестеренко), самореалізації жіночої молоді у професійній діяльності (Т.Вівчарик), формування ціннісних настанов учителя на творчу самореалізацію (Л.Ведерникова), самореалізації молодого вчителя (М.Ситникова), підвищення професіоналізму викладача вищої школи (Л.Макарова) тощо.

Незважаючи на наявність певних наукових напрацювань у цьому напрямі, не дослідженою лишається проблема професійної самореалізації викладача іноземних мов вищого технічного навчального закладу (ВТНЗ), зокрема технології організації цього процесу.

Технологію організації процесу професійної самореалізації викладача потрібно розглядати як систему науково обґрунтованих дій, здійснення яких з високим ступенем гарантованості приводить до досягнення поставлених цілей. Активними

учасниками тут є насамперед викладачі зі своїми індивідуальними особливостями та мотивацією. Важливим фактором впливу на процес їхньої фахової самореалізації є система неперервної освіти.

Як відомо, формування, становлення та розвиток будь-якого фахівця відбуваються у системі неперервної освіти, що має відповідати таким вимогам:

1) відповідності сучасному рівню розвитку навчальних закладів, задоволення запитів персоналу на підставі гнучкої взаємодії основних ланок – базової і післядипломної освіти курсового і міжкурсового періодів;

2) урахування зв'язку базової освіти працівників з їхньою професійною діяльністю;

3) налагодження взаємовпливу результативності курсової підготовки і підсумків атестації кадрів;

4) бути підґрунтям для матеріального і морального стимулювання процесу та результату перепідготовки, підвищення кваліфікації кадрів;

5) створення умов для вибудовування гнучкого процесу навчання в системі перепідготовки та курсового підвищення кваліфікації, який відповідав би інтересам кожного слухача;

6) забезпечення неформального характеру навчання кадрів у міжкурсовий період;

7) формування демократичного стилю керівництва в управлінні післядипломною освітою кадрів [1].

Система неперервної освіти, по-перше, дає можливість кожному опанувати загальноосвітні та спеціальні дисципліни відповідно до суспільних та особистісних потреб; по-друге, відкриває шлях до постійного професійного зростання, розвитку особистості, для збільшення інтелектуального, кваліфікаційного й духовного потенціалу суспільства, що є надзвичайно актуальним і необхідним у наш час.

Що стосується неперервної освіти викладача іноземних мов ВТНЗ у процесі його професійної самореалізації, то варто звернутися саме до тих структурних компонентів-факторів, які впливають на індивідуальний розвиток педагога: базової вищої освіти, післядипломної освіти, зокрема аспірантури, докторантури та самоосвіти.

Практика вищої школи України показує, що наявна система вищої освіти зорієнтована виключно на формування професійних знань, умінь і навичок. З огляду на постійний розвиток суспільства, професійне становлення спеціаліста не завершується

раз і назавжди з одержанням ним диплома і не може бути обмежене здобуттям освіти у вищому навчальному закладі, а потребує постійного вдосконалення рівня професійної підготовки для забезпечення особистісної та професійної самореалізації.

З одного боку, бажання фахівця бути самостійною, самореалізованою особистістю, потяг до самовдосконалення, самовизначення спрямовують його на післядипломну освіту, з іншого – сама післядипломна освіта як складова неперервної спонукає його до самореалізації. Необхідно зазначити, що з цього метою система післядипломної освіти, зокрема викладачів іноземних мов ВТНЗ, потребує оптимізації для забезпечення досягнення ними найвищих результатів, водночас варто враховувати, що йдеться про особистостей, які мають певний досвід у побутовій, професійній та соціальній сферах, тобто післядипломна освіта має організовуватися на основі акмеологічного та андрагогічного підходів.

Як педагогічна система і фактор впливу на професійну самореалізацію післядипломна освіта охоплює напрями, що сприяють професійному зростанню викладача: підвищення кваліфікації, підготовку за іншою спеціальністю, науково-методичну роботу, інформаційне забезпечення цілісного педагогічного процесу та аналіз його результатів. Однак головним напрямом розроблення питань післядипломної освіти, про що свідчать численні праці дослідників, є визначення закономірностей формування пізнавальної, емоційної та поведінкової сфер людини, які дають їй змогу успішно засвоювати нові знання, формувати уміння й навички. Особливо важливим питанням є розкриття механізмів розвитку мотиваційно-особистісної сфери фахівця – його особистих потреб, інтересів, схильностей, які стимулюватимуть до постійного самовдосконалення, самореалізації. Зауважимо, що система післядипломної освіти у процесі професійної самореалізації має оптимально поєднувати два головних вектори гармонійного розвитку особистості – індивідуальний та соціальний.

У ході нашого наукового дослідження було з'ясовано, що професійна самореалізація викладача під впливом системи неперервної освіти як процес, по-перше, відбувається у вигляді руху за спіраллю, по-друге, за умови відповідної мотивації виявляється в його фаховій активності.

За О.В. Полозенко, у професійно-педагогічній активності викладача варто виокремлювати такі рівні:

1. *Інтуїтивний* – викладач не виявляє інтересу до професії, не усвідомлює необхідності володіння методами самоконтролю, самоспостереження, самоосвіти та самоаналізу, самоосвітою займається лише на вимогу.

2. *Репродуктивний (середній)* – викладач не має особливого інтересу до професії, фрагментарно володіє науковими знаннями, за певних умов виявляє

цілеспрямованість, наполегливість, ініціативність, частково усвідомлює необхідність володіння методами самоконтролю, самоспостереження, самоосвіти та самоаналізу.

3. *Репродуктивно-творчий (достатній)* – викладач виявляє певний інтерес до професії, достатньо володіє системою наукових знань, за зовнішніх впливів діє цілеспрямовано, наполегливо, ініціативно у розвитку власних особистісних якостей, усвідомлює необхідність володіння методами самоконтролю, самоспостереження, самоосвіти та самоаналізу.

4. *Творчий (високий)* – викладач зацікавлений професією, досконало володіє системою наукових знань, виявляє цілеспрямованість і наполегливість у досягненні поставленої мети, систематичність, ініціативність і самостійність у розвитку власних якостей, досконало володіє методами самоконтролю, самоспостереження, самоосвіти та самоаналізу [2].

Безумовно, професійно-педагогічна активність вмотивованого викладача у процесі професійної самореалізації досягатиме творчого рівня. Виникає необхідність з'ясувати показники, за якими можна визначати цей рівень і досягнення яких необхідно прагнути.

Автор технології оцінювання цілісного розвитку особистості на основі оцінок соціальної зрілості М.П. Лебедик визначає індикатори лекторської майстерності, які достатньою мірою відображають основний зміст показників якості лекції: 1) зміст і структуру лекції; 2) її професійну спрямованість; 3) методичний рівень; 4) стиль викладання змісту лекції; 5) професійно-педагогічну майстерність викладача [3, с. 179].

Розглянемо ці індикатори з огляду на перевагу практичних занять з іноземної мови у ВТНЗ:

1. Зміст практичних занять якнайкраще виявляється через науковий рівень організації навчально-виховного процесу, наявність узагальнень та дискусійних питань за змістом програми, професійну, ідейну, гуманістичну і патріотичну зорієнтованість, постановку наукових проблем відповідно до потреб практики тощо. У ході практичних занять викладач іноземної мови повинен донести до аудиторії насамперед теоретичні положення, які потрібно засвоїти або повторити, спрямовувати зусилля на формування та розвиток у студентів необхідних практичних умінь і навичок, дібравши для цього найбільш доцільні форми роботи та завдання.

З метою формування практичних комунікативних умінь та навичок зміст практичних занять має спонукати студента до дискусії з іншими студентами та викладачем, а їхня структура – характеризуватися узгодженістю з темою і зумовлюватися відповідними змістовими частинами, що є основою плану її вивчення. До структури мають входити основні теоретичні поняття і моделі, результати експериментальних досліджень, зміст підготовки до практичних аудиторних занять і теоретичне

обґрунтування завдань та контрольних питань для самостійної (позааудиторної) роботи студентів.

Практичні заняття дають змогу викладачеві формувати у студента установку на самостійну пізнавальну роботу над матеріалом базових підручників, посібників, методичних розробок та першоджерел.

2. Професійна спрямованість навчального матеріалу полягає у побудові таких відносин між викладачем і студентами та між самими студентами, які формують почуття гордості за свою професію, професійну зорієнтованість шляхом вироблення мотивації до підготовки до трудового життя, прагнення до засвоєння та поповнення нових знань. У структурі особистості професійна спрямованість має бути пов'язаною з професійними знаннями, професійними здібностями та професійною технологією практичної діяльності під час виконання трудових і соціальних функцій за спеціальністю.

3. Методичний рівень практичних занять характеризується тією системою методів, які викладач використовує для активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, для забезпечення послідовності і логічності викладу змісту навчального матеріалу.

4. Стиль практичного заняття залежить від багатьох чинників: особистих якостей викладача, зрозумілості і точності передачі знань студентам, доступності темпу викладання, рівня сприймання студентами нових знань, уміння педагога оптимально використовувати у процесі навчання доцільні технічні засоби та комп'ютерні технології, раціонально поєднувати усне і наочне викладання навчального матеріалу. На стиль заняття також значною мірою впливають зміст і характер взаємодії викладача зі студентами: авторитарний, демократичний або ліберальний.

5. Педагогічна майстерність викладача охоплює гуманістичну спрямованість його особистості, професійні знання й уміння, педагогічні здібності та педагогічну техніку передачі інформації, що забезпечує цілеспрямований педагогічний вплив на цілісний розвиток особистості студентів. Зростання рівня професійно-педагогічної майстерності викладача залежить від стану сформованості і розвитку соціальної зрілості його особистості.

Зазначені показники, які відображають якісну характеристику практичних занять з іноземної мови та ступінь творчості викладача, можуть бути оцінені як сторонніми особами, так і самим викладачем. Варто звернути увагу, що кожна особистість характеризується власним творчим потенціалом, основними рисами якого прийнято вважати оригінальність та нестандартність ідей; вміння бачити об'єкти під новим кутом зору (семантична гнучкість); здатність змінити сприйняття об'єкта, бачити його нові нерозкриті сторони (образна адаптивна гнучкість); спроможність продукувати нові оригінальні ідеї без певних передумов (семантична спонтанна гнучкість). Водночас кожна особистість

також має свої індивідуальні варіанти, темпи, напрями самореалізації, детерміновані як індивідуальними властивостями, так і соціальними умовами, що якнайкраще виявляється у відповідній мотивації. Ще раз наголосимо, що для досягнення найвищого рівня вияву творчого потенціалу в процесі фахової самореалізації головною є саме мотивація як прагнення особистості до творчості, самовираження, самоствердження та самореалізації.

У процесі фахової самореалізації викладач, маючи відповідну мотивацію, постійно «навчається» діяти правильно, тобто оптимально досягати мети професійної діяльності на основі самооцінювання і самоконтролю. Саме самооцінювання і самоконтроль потрібно розглядати як компоненти контрольної-оцінювальної діяльності під час вивчення процесу професійної самореалізації конкретного викладача іноземних мов ВТНЗ з метою оптимальної організації цього процесу.

Л.С. Рибалко узагальнює різні погляди дослідників на ці поняття так: «самоконтроль є складовою самостійної оцінювальної діяльності, яка охоплює такі ланки: постановку мети діяльності, пов'язану з потребами – мотивами особистості; конкретні дії, спрямовані на досягнення мети; умови здійснення дій; результат; самоконтроль; за необхідності – корекцію дій» [4, с. 17].

Охарактеризуємо різні підходи до розкриття сутності поняття самоконтролю. Л.М. Куликова розглядає його як здатність людини контролювати і перевіряти себе, звітувати собі про власну поведінку та діяльність [5]. М.І. Кувшинов та Г.А. Собієва – як вміння критично ставитися до власних вчинків, свідомо регулювати і планувати свою діяльність на основі аналізу змін, які відбуваються, що дає змогу врешті-решт досягти визначеної мети [6; 7]. Л.І. Рувінський та О.С. Линда – як перевірку власними силами своїх роботи, знань, поведінки, самокорекцію, яка веде до з'ясування відхилень у програмі, що реалізується, і внесення корективів до плану діяльності [8; 9].

Л.С. Рибалко визначає самоконтроль як «діяльність того, хто навчається, спрямовану на аналіз та усвідомлення результативності і ступеня ефективності власної навчально-пізнавальної діяльності, причин її успішності та неуспішності» [4, с. 14].

Узагальнюючи наведені вище погляди дослідників, варто зазначити, що самоконтроль є свідомим регулюванням особистістю процесів діяльності, яке виявляється у спрямованості не лише на усунення помилок та ліквідацію недоліків, а й на попереднє планування роботи, корегування результатів у разі невідповідності їх певному еталону. Вагому роль тут відіграють наявність уміння передбачати результати власних дій, здатність усвідомлювати правильність їх виконання, порівнювати виконувані дії з необхідним для досягнення результатом або взірцем, що дає змогу уникати помилок.

Важливим є взаємозв'язок понять «самоконтроль» та «самооцінювання», оскільки, як бачимо з

наведених вище визначень, самоконтроль є певною мірою залежним від здатності особистості до самооцінювання та власне компонентом контроль-оцінювальної діяльності.

У процесі професійної самореалізації викладач постійно аналізує, оцінює на основі самоконтролю власний рівень компетентності. Насамперед він визначає свій реальний запас необхідних фахових знань, умінь, навичок, якостей. Потім порівнює досягнутий рівень компетентності з вимогами її прогностичної моделі та виявляє наявні недоліки. Наступним кроком є усвідомлення необхідності оволодіння знаннями, уміннями, навичками та якостями, яких бракує, і виникнення відповідних потреб. На основі цього, з появою мотивації, викладач вибудовує власну траєкторію подальшого самовдосконалення та розвитку.

Неабияку роль у такій аналітично-синтетичній діяльності викладача відіграють обсяг та характер фахового досвіду, який поповнюється за трьома напрямками – побутовим, власне професійним, соціальним. Найціннішим є власний професійний досвід із практичними навичками й уміннями. Вони, зі свого боку, є похідними від попередньої фахової підготовки, обміну досвідом з колегами, самоосвіти і саморозвитку.

Лише оптимально організований процес професійної самореалізації викладача іноземних мов ВТНЗ, що, по-перше, спрямовується, керується і корегується в системі неперервної освіти, по-друге, вмотивовано відбувається на основі постійного самоконтролю і самооцінювання, має забезпечити засвоєння ним знань і формування відповідних умінь та навичок. Це прийнято зазвичай визначати поняттям «педагогічна майстерність», яка неможлива без елементів творчості, новизни, що органічно поєднуються із необхідними знаннями та вміннями, вказуючи на досягнення творчого рівня професійно-педагогічної активності.

До напрямів подальших наукових досліджень ми відносимо дослідження професійної самореалізації викладача іноземних мов ВТНЗ як системи.

Література

1. Олійник В.В. Проблеми реформування і розвитку післядипломної освіти / В.В. Олійник, А.С. Нікуліна // Післядипломна освіта в Україні. – 2001. – №1. – С. 6–9.
2. Полозенко О.В. Критеріальний підхід до діагностики професійно-педагогічної активності викладача вищого аграрного закладу освіти / О.В. Полозенко // Теоретичні питання культури, освіти та виховання. – 2002. – Вип. 22. – С. 90–93.
3. Лебедик М.П. Технологія атестації цілісного розвитку особистості на основі оцінок соціальної зрілості учасників педагогічного процесу: [монографія] / Микола Петрович Лебедик. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2003. – 305 с.
4. Рыбалко Л.С. Организация самоконтроля школьников в процессе обучения: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Людмила Сергеевна Рыбалко; Харьков. пед. ун-т им. Г.С. Сковороды. – Х., 1995. – 175 с.
5. Куликова Л.Н. Воспитать себя: [кн. для учащихся] / Л.Н. Куликова. – М.: Просвещение, 1991. – 143 с.
6. Кувшинов Н.И. Влияние повторных упражнений на самоконтроль учащихся в производственном обучении / Н.И. Кувшинов // Вопр. психологии. – 1961. – №2. – С. 17–23.
7. Собиева Г.А. Формирование навыков самоконтроля у учащихся начальных классов на уроках русского языка / Г.А. Собиева // Вопр. психологии. – 1962. – №2. – С. 49–57.
8. Рувинский Л.И. Самоконтроль как средство самовоспитания: [психол. исслед.] / Л.И. Рувинский. – М., 1976. – 160 с.
9. Лында А.С. Дидактические основы формирования самоконтроля в процессе самостоятельной учебной работы учащихся: автореф. дис. ... д-ра пед. наук / А.С. Лында – М., 1978. – 42 с.

Анонсації

Яна АБСАЛЯМОВА

Організація процесу професійної самореалізації викладача іноземних мов вищого технічного навчального закладу

У статті розкрито сутність та важливість організації процесу професійної самореалізації викладача іноземних мов вищого технічного навчального закладу та визначено напрями подальших наукових досліджень.

Ключові слова: професійна самореалізація викладача, професійно-педагогічна активність, система неперервної освіти, мотивація.

Яна АБСАЛЯМОВА

Организация процесса профессиональной самореализации преподавателя иностранных языков высшего технического учебного заведения

В статье раскрываются сущность и важность организации процесса профессиональной самореализации преподавателя иностранных языков высшего технического учебного заведения и определены направления дальнейших научных исследований.

Ключевые слова: профессиональная самореализация преподавателя, профессионально-педагогическая активность, система непрерывного образования, мотивация.

Yana ABSALYAMOVA

Organization of professional self-realization process for the foreign language teacher of technical educational establishment

The article explains the essence and importance of organization of professional self-realization process for the foreign language teacher of technical educational establishment and defines directions for further studies.

Keywords: professional self-realization of a teacher, professional and pedagogical activity, system of ongoing education, motivation.